

UO‘K: 378.014.15

**BO‘LAJAK TARJIMONLARNING LINGVOMADANIY VA KOMMUNIKATIV
KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH MODELI****МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЙ И КОММУНИКАТИВНОЙ
КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ПЕРЕВОДЧИКОВ****A MODEL FOR DEVELOPING LINGUISTIC CULTURAL AND COMMUNICATIVE
COMPETENCE OF FUTURE TRANSLATORS**

Abduraximova Umida Shuxratovna
Farg‘ona davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada bo‘lajak tarjimonlarning lingvomadaniy va kommunikativ kompetentligini rivojlantirish modeli, tashkil etish bosqichlari va uni joriy etish imkoniyatlari tahlil qilingan hamda ishlab chiqilgan.

Аннотация

В данной статье анализируется и разрабатывается модель развития лингвокультурной и коммуникативной компетентности будущих переводчиков, этапы ее организации и возможности ее реализации.

Abstract

This article analyzes and develops a model for the development of linguistic, cultural and communicative competence of future translators, the stages of its organization and the possibilities of its implementation.

Kalit so‘zlar: pedagog, lingvomadaniy, kommunikativ, tizim, takomillashtirish, kompetensiya, madaniyat, lingvomadaniyat, pedagogika.

Ключевые слова: педагог, лингвистический, коммуникативный, система, совершенствование, компетентность, культура, лингвокультура, педагогика.

Key words: pedagogue, linguistic, communicative, system, improvement, competence, culture, linguistic culture, pedagogy.

KIRISH

Bo‘lajak o‘qituvchilarning kommunikativ kompetentlik, irodaviy sifatlar, intellektual salohiyat, hissiy sifatlar, amaliy ko‘nikmalar, o‘z-o‘zini boshqara olish layoqatlarining o‘zaro bog‘liqligi va shaxsning ijtimoiy-madaniy faollik darajasini aks ettiruvchi individual sifatlar asosida shakllantirilishini tahlil qildik. Yevropa davlatlarida shakllangan an‘anaga muvofiq pedagogning kommunikativ kompetentligi, uni shakllantirishga qaratilgan ta‘lim tizimi esa – bilim, ko‘nikma va malakalar darajasi bilan o‘lchanadi.

Bo‘lajak tarjimonning kasbiy muloqoti - nafaqat ikki tilga egasi, balki bir vaqtda ikki madaniy makonda bo‘luvchi, dunyoni bir vaqtda ikki har xil nuqtai nazardan idrok qilishga qodir shaxs sifatida namoyon bo‘lishi bilan belgilanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Bo‘lajak tarjimonlarning lingvomadaniy va kommunikativ kompetentligini rivojlantirish masalalari ko‘plab G‘arb, MDH va mamlakatimiz olimlari tomonidan tadqiq etilgan va bugungi kunda ham mazkur jarayon tizimli amalga oshirilib kelinmoqda. Milliylik, lisoniy adekvatlik, lingvomadaniy va kommunikativlik masalalari Sh.Abdullayev, I.Vladimirova, M.Javbo‘riyev, Sh.Isakova, N.Isamuxamedova, G.Salomov, I.Komilov, S.Mirzaqulov, I.G‘afurov, N.O‘rmonova, Z.Sodikov, R.Shirinova, Z.Isomiddinov, E.Ochilov, Z.Xudoyberganova, D.Ashurova, G.Ergasheva, H.Mustafayeva, T.Madraximov tadqiqot ishlarini olib borishgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Bo‘lajak tarjimonlarning lingvomadaniy va kommunikativ kompetentligini rivojlantirish mazkur jarayonning majmuaviyligi interlingvomadaniy kommunikatsiya jarayoni sifatida samarali ishlaydigan tizimni ko‘rishni ta‘minladi. Bo‘lajak tarjimonlarning lingvomadaniy va kommunikativ

PEDAGOGIKA

kompetentligini rivojlantirish tizimini ishlab chiqishning nazariy-uslubiy asosi sifatida lingvomadaniyatshunoslik yondashuvi tanlandi. Lingvomadaniyatshunoslik yondashuvi - til va madaniyat birligidan iborat bo'lib, til, nutq orqali madaniyatni ifodalashni o'zida jamlaydi.

Bo'lajak tarjimonlarning lingvomadaniy va kommunikativ kompetentligini rivojlantirishga ko'maklashuvchi lingvomadaniyatlararo yondashuv asosida chet tillarga o'qitish jarayonini kommunikativ yo'naltirilganligi ta'minlash, talabalarni motivatsiyasini faollashtirish asosida lingvomulokot kompetentligini rivojlantirish jarayonini mustaqil ta'lim rejimiga integratsiyasini amalga oshirish, bu kasbiy muloqot kompetentlikni shakllantirish uslubiy-texnologik vosita sifatida interfaol o'kitishdan foydalanish kabi pedagogik shartlar majmuasini belgilandi. Bo'lajak tarjimonlarning lingvomadaniy va kommunikativ kompetentligini rivojlantirishni kommunikativ yo'naltirilgan tizimi motivatsiya-maqсадli, tarkibiy-texnologik; baholovchi-xulosaviy tuzilmaviy komponentlarni kamrab olingan.

Motivatsiya-maqсадli muloqot kompetentligini shakllantirish maqsadni dekompozitsiya qilish, ehtiyoj-motivatsiya sohaga muvofiq ijodiy salohiyatini ochib berish, qadriyatli yo'naltirish funksiyalarini bajaradi. Bo'lajak tarjimonlarning lingvomadaniy va kommunikativ kompetentligini rivojlantirishning tarkibiy-texnologik komponent o'qitish, tarbiyaviy, loyihaviy, tashkiliy vazifalarni amalga oshirishni qamrab oladi. Shakllanayotgan kompetentlikning xususiyatlariga muvofiq ushbu komponent tayyorlashning uch blokini kamrab oladi: leksik va grammatik, ijtimoiy va madaniy layoqati, nutqiy-madaniy laskat. Leksik va grammatik layoqat ikkinchi tilning tovush tizimi, so'z boyligi, so'z birikmasi va gaplarni tuzilishi, gap, matn tarkibi va qurilishi, til uslublariga oid bilim, malaka o'zlashtirish va amalda qo'llashni ko'zda tutadi. Bo'lajak tarjimonlarning leksik va grammatik layoqatining o'ziga xos xususiyatini til tizimlarining lingvoetnik farqlari, manba va tarjima qilinaotgan tillarning meyorlari hamda natijada bular bilan tarjima transformatsiyalari va qoidalari qo'llash to'g'risidagi bilimlar tashkil etadi. Tarjimonning ijtimoiy va madaniy layoqati o'rganayotgan til mamlakatining tarixi, xalqining madaniy va milliy mentaliteti va dunyoqarashi, geografik joylashuvi, iqlimiga doir bilim, malaka o'zlashtirish va amalda qo'llashni nazarda tutadi. Nutqiy-madaniy tayyorgarlik talabalar tomonidan chet tili madaniyatida qabul qilingan kommunikativ texnikani o'zlashtirishga, bilim va uning o'z madaniyatida qabul qilingan farqlarni o'zlashtirishga, inferensiya qobiliyatini rivojlantirishga hamda tarjima muammolarini hal qilish uchun ma'lumotlarni izlash, qayta ishlash va qo'llash qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan.

Baholovchi-samarali komponent o'qituvchi va talabalar o'rtasida teskari aloqa o'rnatilishini, bo'lajak tarjimonlarning lingvomadaniy va kommunikativ kompetentligini rivojlantirish samaradorligi to'g'risida, talabalarning bilimlarni o'zlashtirishdagi qiyinchiliklari va yutuqlari to'g'risida ma'lumotni o'z vaqtida olishni, qobiliyatlar va ko'nikmalar, shaxsiy xususiyatlar rivojlantirishni ta'minlaydi.

Teskari aloqa kanali o'qituvchi uchun muhimdir, chunki u bo'lajak tarjimonlarning lingvomadaniy va kommunikativ kompetentligini rivojlantirish jarayonini tashxislash, uning natijalarini baholash, o'z harakatlarini korreksiyalash, avvalgi bosqichlarda erishilgan natijalar asosida keyingi bosqichni qurish, talabalarning individual ko'tarilishi va rivojlanishini hisobga olgan holda usul va vazifalarni tabaqalashtirish imkoniyatini beradi.

Baholovchi-samarali komponent qator funksiyalarni bajarish; axborot (talabalarda lingvokommunikativ kompetentlikni shakllantirish darajasi to'g'risida ma'lumot berish), prognostik (lingvokommunikativ kompetentlikni shakllantirish jarayonida rivojlanish tendensiyalarini aniqlash, ushbu jarayonga ta'sir etuvchi omillar o'rtasidagi aloqalarni o'rnatish), tahliliy (qiyinchiliklarni aniqlash, lingvistik, ijtimoiy-madaniy va kommunikativ tayyorgarlikni takomillashtirish yullarini aniqlash), nazorat qilish (talabalarning tarjima faoliyatiga tayyorgarlik holatini maqsadda belgilangan mos yozuvlar talablari bilan taqqoslash), rag'batlantiruvchi (talabada o'z kuchlariga bo'lgan ishonchini shakllantirish, uning tarjima faoliyatiga tillararo madaniy muloqot sifatida faolligi va mustaqilligi, qiziqishini uyg'otish), refleksiv (o'quv jarayonida talabalarning subyektiv pozitsiyasini ta'minlash, tarjima faoliyati buyicha o'z tajribalarini tushunib yetish istagi).

Tizimning ushbu komponentini amalga oshirish usullari sifatida baholash, o'z-o'zini baholash, sinov, ekspert baholash namoyon bo'ladi. Aniqlangan tuzilmaviy komponentlar chambarchas o'zaro harakatda bo'lib, bo'lajak tarjimonlarning lingvomadaniy va kommunikativ kompetentligini rivojlantirish uchun kommunikatsiya yo'naltirilgan tizimni shakllantiradi, bu talabalarning ikkinchi til xususiyatlarini rivojlantirishga e'tibor berish, lingvomadaniyatlar dialogiga yo'naltirilganlik bilan tavsiflanadi hamda funksional yondashuv, interpretiv yondashuv, dinamizm va

optimallashtirish, qiyosiy-diaxron yondashuv, muloqot va madaniyatlararo aloqa birligi tamoyillarga asoslangan model yaratilgan.

Bo'lajak tarjimonlarning lingvomadaniy va kommunikativ kompetentligini rivojlantirishning mezonlari, mazmuni, tarkibi, yo'nalishlari, natijalari va pedagogik shart-sharoitlari belgilab olindi. Jumladan, tadqiqot modelimizda quyidagi mezonlarni belgilab oldik:

Motivatsion mezon – bo'lajak tarjimonlarning lingvomadaniy va kommunikativ kompetentligini rivojlantirishga qaratilgan ehtiyojlarini qondirishni anglatadi;

Operatsion-kognitiv mezon – ta'lim va tarbiya sifatini ta'minlash muammolarini tahlil qilish, kasbiy tezaurusni shakllantirish, verbal va noverbal xulq-atvorda zarur ifoda vositalarini o'zlashtirish, shuningdek, kasbiy vazifalarni (kasbiy muloqot, metodik kengash va seminarlar, konferensiyalarda, ochiq ma'ruza va seminarlarda ishtirok etish) samarali bajarish uchun zarur malakalarni egallash, o'zgaruvchan vaziyatlarda mustaqil qarorlar qabul qilishni o'z ichiga oladi;

Refleksiv mezon – ta'lim sifatiga erishish muhim shartlaridan biri sifatida ta'lim oluvchilar tomonidan o'z individual ta'lim jarayonini baholay olishi; bo'lajak o'qituvchining emotsional-qadriyatli ustanovkalari, uning o'zini o'zi bilish va o'zini o'zi boshqarish qobiliyati, dunyoda o'z o'rnini va rolini aniqlash qobiliyatini anglatadi.

Ingliz tili darolarida lingvistik materiallar ustida ishlash jarayonida lingvomadaniy ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin bo'ladi.

Lingvistik matn bilan ishlashning quyidagi usullari natijador ekanligini ko'rsatdi:

- o'qish va tahlil;
- bosh g'oya, asosiy holat va tushunchalarni ajratib ko'rsatish va ko'chirma olish;
- izohlab o'qish;
- matnni jamoaviy tahlil qilish;
- matnga savollar shakllantirish;
- o'rganilayotgan jamoaviy hodisani aniqlashtirish maqsadida aniq, faktik va nazariy materiallarni umumlashtirish;
- bir xil faktlar, hodisalar, g'oyalarni tizimga solish;
- kontrast hodisalarning qarama-qarshiligini aniqlash hamda global, tarixiy-madaniy, ijtimoiy xarakterdagilarini baholash;
- jamoaviy-tarixiy rivojlanishning turli yondashuvlarini aniqlash;
- bir necha manbalarni solishtirib, muammo yechimining turli yo'llarini topish;
- hukmning mantiqiy zanjirini sabab-oqibat aloqalarida aniqlash;
- matn, solishtiruv-umumlashtiruvchi, konkret hamda mantiqiy matn, jadvallar, rejalar (kengaytirilgan, tizimli-mantiqiy va tematik), tezislar tuzish;
- o'z nuqtai nazari va umumlashgan xulosalarini tayyorlash.

Bu faoliyatda o'qituvchining yordami kerak bo'ladi. Amaliyotning ko'rsatishicha, yoshlar hamma vaqt ham o'z bilim manbalarini tanqidiy baholay bilmaydilar, ular olimlar izlanishlariga ham, badiiy adabiyotlar materiallariga ham birday ishonadilar. Shu munosabat bilan, dars jarayonida qo'llanilgan hujjatlar mohiyatiga e'tiborni kuchaytirish lozim bo'ladi. Hujjatlarga talabalarning yosh xususiyatidan kelib chiqqan holda turli darajadagi savol va topshiriqlar yuklangan bo'ladi. Bunday yondashuv talabalarda bilimlrini oshirish, dunyoqarashini kengaytirish bilan birga lingvomadaniy va kommunikativ kompetentligini rivojlanishiga ham asos bo'ladi.

Bo'lajak tarjimonlarning lingvomadaniy va kommunikativ kompetentligini rivojlantirishda "Muqobil muhit"dan foydalanish hisoblanadi. "Muqobil" so'zi muallif tomonidan bir yoki bir necha variantdan bittasini tanlash tushuniladi. Ishimizda biz dars jarayonida ikki yo'nalish: birinchisi – lingvomadaniy munosabatlarda vujudga kelgan muqobil holatni ochib berish; ikkinchisi – lingvistik va lingvomadaniy tadqiqotlarda ijtimoiy jarayonlar va munosabatlarni turlicha baholanishini tahlil qilib berish.

Model doirasida ta'lim oluvchilarning o'quv-izlanish faoliyatida materialni o'rganish va tizimga keltirish ishi katta mohiyatga ega hisoblanadi. "Muqobil muhit"ni tahlil qilishda professor-o'qituvchining ko'magi kerak bo'ladi, chunki talabalar hamma vaqt ham lingvomadaniy va lingvistik tolerantlik tahliliga tayyor emaslar, ular aksariyat hollarda kundalik, odatiy hayotiy darajada baho beradilar, fikr yuritadilar.

XULOSA

So'nggi o'n yilliklarda madaniyat odamlar hayotidagi voqealar, ularning xavfsizligi, munosabatlari va farovonligini ta'minlashda muhim rol o'ynay boshladi. Shu munosabat bilan,

PEDAGOGIKA

hozirgi vaqtda inson shaxsi madaniyatining shakllanishiga yo'naltirilgan ta'lim ideallari o'zgargan: faol, mustaqil, ma'naviy va axloqiy jihatdan rivojlangan, ijodiy, tez o'zgaruvchan dunyoda moslasha oladigan, jamiyatda o'zini o'zi anglaydiganshaxsni tarbiyalashga ustuvorlik berilmoqda. Ijodkorlik, muloqot qilish qobiliyati esa alohida ahamiyatga ega bo'lib bormoqda.

Xulosa qilganda, yangi paradigma nuqtai nazaridan pedagogik vazifa bo'lajak tarjimonlarni tayyorlashning prinsipial yangi modelini ishlab chiqish va bosqichma-bosqich amalga oshirish orqali yuzaga keladi. Uning yangiligi ikkita asosiy tarkibiy qism: ijtimoiy-madaniy va professional, qadriyatlar va texnologiyalarning uyg'un sintezi va ekvivalentligida namayon bo'ladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Brown D.H. Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy. – NY.: Longman, 2007.
2. Edwards A., Knight P. Effective Early Years Education: Teaching Young Children. – London. Open University Press. 2001.
3. Биболетова М.З. Обучение иностранному языку в контексте языкового образования в современной российской школе. – М.: Просвещение, 2013.
4. Гальскова Н.Д. Современная цельобучения иностранным языкам: от комплексного подхода к интеграции. // Сборник статей международной научно-практической конференции памяти академика РАО Инессы Львовны Бим. – М.: Просвещение, 2013.
5. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам. –М.: Академия, 2007.